

Nota in verband met prioritering van oeverzones langs waterlopen met ecologisch verbindende functie en/of waar nutriëntenbuffering gewenst is

Adviesnummer:	<u>INBO.D.4529</u>
Auteurs:	Jeroen Van Wichelen, Luc Denys, David Buysse, An Leysen, Carine Wils, Frank Huysentruyt & Lieve Vriens
Contact:	Jeroen Van Wichelen (jeroen.vanwichelen@inbo.be)
Kenmerk aanvraag:	e-mail van 11 november 2022
Geadresseerde:	Kabinet van de Minister van Justitie en Handhaving, Omgeving, Energie en Toerisme T.a.v. Jef Melckebeke Seven - 6de verdieping Koning Albert II-laan 7 1210 Sint-Joost-ten-Node jef.melckebeke@vlaanderen.be kabinet.demir@vlaanderen.be

Dr. Maurice Hoffmann
Administrateur-generaal wnd.

Wijze van citeren: Van Wichelen J., Denys L., Buysse B., Leyssen A., Wils C., Huysentruyt F. & Vriens L. (2023). Nota in verband met prioritering van oeverzones langs waterlopen met ecologisch verbindende functie en/of waar nutriëntenbuffering gewenst is (Nota's voor het kabinet van de minister; nr. INBO.D.4529). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Aanleiding

Het Vlaamse klimaatadaptatieplan onderstreept het belang van robuuste en veerkrachtige natuur- en bosgebieden om tal van ecosysteemdiensten waaronder, verkoeling, waterzuivering te kunnen blijven garanderen in de context van het veranderende klimaat. Door de oppervlakte van natuurkernen te vergroten en kwetsbare natuur te bufferen en te verbinden ontstaat er robuuste natuur.

Bufferstroken langsheen waterlopen, zones zonder toegevoegde nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen, zijn belangrijk om de kwaliteit van het oppervlaktewater te beschermen. Tegelijkertijd kunnen deze oeverstroken een natuurlijke verbinding vormen tussen natuur- en bosgebieden. Het klimaatadaptatieplan voorziet daarom een (her)inrichting van een aantal Vlaamse onbevaarbare waterlopen.

In dit kader wenst het kabinet richtlijnen op te stellen voor de in het plan voorziene aankoop van oeverzones rond onbevaarbare waterlopen, niet enkel voor waterberging, maar ook voor ecologische verbinding en nutriëntenbuffering.

Vraag

Een kaart van oeverzones van onbevaarbare waterlopen (cat. 1, 2 en 3) die een belangrijke, ecologisch verbindende functie (kunnen) vervullen, en/of waar het aanleggen van een bufferzone significant kan bijdragen tot de opvang van nutriënten vanuit belendende (landbouw)percelen.

Toelichting

1. Reeds uitgewerkt afwegingskader

Voor het aspect nutriëntenbuffering verwijzen we naar het "Ruimtelijk afwegingskader oeverzones. Functiebepaling, prioritering en ontwerp van oeverzones langs waterlopen" (Van Onsem (red.), 2022). Dit afwegingskader is samengesteld door de projectgroep visievorming oeverzones, in opdracht van de Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid (CIW). Het afwegingskader onderbouwt de keuzes voor de aanleg van oeverzones op een inhoudelijke wijze en moet helpen om de doelstellingen van het integraal waterbeleid te helpen realiseren. Het INBO ondersteunt de werkwijze die beschreven is in het rapport en is van oordeel dat dit afwegingskader een goede basis vormt om op verder te werken.

Er zijn wel nog aanvullingen mogelijk, bijvoorbeeld betreffende stilstaande wateren, en stilstaande wateren in verbinding met waterlopen. Daarnaast merken we op dat de prioritering van overstroombare habitats best hoger zou gesteld worden. Ook prioritaire acties in soortenbeschermingsplannen (SPB) van soorten die aangewezen zijn op oeverzones worden best geïntegreerd. Voor een aantal soorten worden immers prioritaire zones voor het maken of versterken van natte natuurverbindingen voorgesteld.

Het luik ecologische verbinding komt zeer summier aan bod in het afwegingskader. Van Onsem (2022) stelt dat de resultaten van het Gobelin-project (Smets & Stevens, 2019) een aanzet kunnen bieden voor het identificeren van prioritair op te vullen hiaten in het groenblauwe netwerk. We gaan na in hoeverre bepaalde GIS-lagen van dit project bruikbaar zijn om prioritaire oeverzones voor ecologische verbinding aan te duiden.

2. Aanvullingen

2.1 Voorstel wijziging prioritering t.o.v. CIW-syntheserapport (Van Onsem (red.), 2022) voor bescherming t.o.v. druk nutriënten, pesticiden, sedimentlast,..., i.f.v. natuurdoelen¹.

Onder deelmaatlat ambitie, zie 4.2.2, stellen we volgende aanvullingen/wijzigingen voor:

A1 – hoogste ambitie

- alle bovenstroomse delen van waterlopen in Speciale Beschermingsgebieden (SBZ) waarlangs overstromings- en eutrofiëringsgevoelige Natura 2000-habitattypen voorkomen (incl. belendende delen indien deze in cultuur zijn),
- alle bovenstroomse delen van waterlopen in SBZ waarlangs overstromings- en eutrofiëringsgevoelige regionaal beschermde biotopen voorkomen (incl. belendende delen indien deze in cultuur zijn),
- alle bovenstroomse delen van waterlopen die stilstaande wateren met aquatische Natura 2000-habitattypen (= alle habitattypen die hierin voorkomen) in SBZ voeden.

Het behoud en verbetering van de lokale staat van instandhouding (LSVI) zijn hier immers rechtstreeks afhankelijk van afdoende (betere) bescherming. Het aantal scorepunten moet daarbij minstens gelijk zijn aan de waarde die aan de gevoelige soorten is gegeven.

A2 – intermediaire ambitie

- bovenstroomse delen van waterlopen die stilstaande wateren met doelen voor aquatische Natura 2000-habitattypen in zoekzones (ANB 2023) voeden
- bovenstroomse delen van waterlopen die stilstaande wateren met aanwezigheid van aquatische Natura 2000-habitattypen buiten (SBZ) of buiten zoekzones
- alle bovenstroomse delen van zoekzones met doelen voor overstromings- en eutrofiëringsgevoelige Natura 2000-habitattypen en alle bovenstroomse en belendende delen van waterlopen buiten SBZ waarin overstromings- en eutrofiëringsgevoelige Natura 2000-habitattypen voorkomen.

Hier moet vooruitgang gerealiseerd worden en synergie met andere maatregelen is daarvoor nodig. Het behoud van Natura 2000-habitattypen buiten SBZ is evenzeer nodig.

A3 – lagere ambitie

- alle bovenstroomse delen van zoekzones met doelen voor overstroombare terrestrische Natura 2000-habitattypen
- alle bovenstroomse en belendende delen van waterlopen buiten SBZ of zoekzones met overstroombare terrestrische Natura 2000-habitattypen,
- bovenstroomse delen van waterlopen die stilstaande wateren zonder Natura 2000-habitats buiten SBZ en zoekzones voeden,
- leefgebied voor beekrombout en bosbeekjuffer, indicatorsoorten voor natte dooradering (De Bruyn *et al.* 2019).

Dit is elementair voor het bereiken basiskwaliteitsnormen i.f.v. de Europese Kaderrichtlijn Water.

¹ CIW geeft drinkwaterproductie aan als prioritaire functie, maar er zijn ook recreatieve functies die een goede waterkwaliteit vereisen en aan de prioritering kunnen bijdragen.

In de tabel met gevoeligheid voor aanrijking van het syntheserapport (bijlage 2 van Van Onsem 2022) worden een aantal habitattypen of regionaal belangrijke biotopen beschouwd als 'niet gevoelig' voor aanrijking, terwijl deze volgens Wouters *et al.* (2022) wel gevoelig zijn voor aanrijking:

- 3150*: Voor de N2000-habitattypen in stilstaande wateren is de gevoeligheid voor inundatie met nutriëntenarm en -rijk gebufferd water ingeschat op basis van de huidige kennis (bijlage 4 van Wouters *et al.* 2022). Habitatype 3150 is afhankelijk van de soortensamenstelling niet tot matig gevoelig voor inundatie van nutriëntenrijk water en dient bijgevolg uit voorzorg als 'gevoelig' te worden gerekend.
- 9160*; 91E0_va; 91E0_veb; rbbha; rbbkam*; rbbppm; rbbsf*; rbbbsp: deze habitattypen en rbb's worden beschouwd als 'zeer gevoelig' door De Nocker *et al.* (2007). Dit is mogelijk te wijten aan een interpretatieverschil bij de omzetting van de typologieën.
- in de studie van Van Onsem worden enkel de habitattypen en rbb's die door De Nocker als 'zeer gevoelig' worden beschouwd opgenomen als 'gevoelig', terwijl ook de klasse 'matig gevoelig' meegenomen dient te worden: 6430_bz; 6510_hu*; 6510_hua; 6510_hus; 91E0_meso; 91E0_vm; 91F0; rbbvos*
- sommige habitattypen en rbb's omvatten associaties met verschillende gevoeligheid; de meest kritisch gevoelige associatie zou hier moeten meegenomen worden; dit geldt voor 6430; 6510*; 91E0*; rbbah; rbbhc*; rbbmc*
- 6120 wordt als gevoelig beschouwd door De Nocker, maar wordt als 'niet van toepassing' beschouwd in de GIS-analyse. Dit dient uitgeklaard te worden.

* en aanverwanten zoals x,gh en x_subtype

2.2 Aanvullingen vanuit soortenbeschermingsprogramma's

In de CIW studie zijn trajecten met aanwezigheid van of lopende soortenbeschermingsprogramma's van een aantal vissoorten geïntegreerd. Het gaat om: kleine modderkruiper, rivierdonderpad, beekprik (hoger ambitieniveau), grote modderkruiper, serpeling, kwabaal en kopvoorn (intermediair ambitieniveau). Op deze trajecten staat een verbetering van de waterkwaliteit voorop via de aanleg van bufferstroken voor nutriëntenopvang. Ook prioritaire acties in soortenbeschermingsplannen (SPB) van soorten die gebaat zijn met natte natuurverbindingen worden best geïntegreerd.

Wat betreft **otter** stellen we voor om trajecten binnen het actuele verspreidingsgebied waarvoor gebiedsgerichte doelen geformuleerd zijn in het soortenbeschermingsprogramma of de instandhoudingsdoelen, mee op te nemen. Zo voorziet het SBP Otter (ANB, 2022) het herstel van potentieel leefgebied en het voorzien van voldoende stapstenen als schuil- en foerageerplaats in de verbindingzones tussen potentieel leefgebied (GIS-laag zie bijlage 1).

Voor **bever** kunnen oeverzones actueel suboptimale gebieden geschikter maken. Daarbij moet wel worden gelet dat dergelijke oeverzones geen waterkerende functie hebben om mogelijke overstromingsschade bij aanwezigheid van bever te vermijden. Het lijkt momenteel niet noodzakelijk om de aanleg van oeverzones te prioriteren in functie van het behoud van bever aangezien de soort zich sinds 2022 in een gunstige staat van instandhouding in Vlaanderen bevindt (Huysentruyt 2022). Wanneer binnen het nieuwe SBP voor bever wel zones voor de ontwikkeling van duurzaam leefgebied voor de soort worden opgenomen, kunnen deze meegenomen worden in de prioritering. Momenteel bevindt zich dit SBP nog in de ontwerpfase.

In het soortenbeschermingsprogramma van **boomkikker** (ANB, 2018) staat het creëren van verbindingen in het actieplan. In het algemeen moet er gezocht worden naar verbindingen met beekvalleien binnen het actueel relevant potentieel leefgebied (zie bijlagen). De oevers van waterlopen kunnen dan fungeren als verbinding om andere poelen te koloniseren. Hiervoor

wordt de aanleg van houtachtige opgaande begroeiing en structuurrijke sloot- en beekoevers naar voor geschoven.

Ook het soortenbeschermingsprogramma van **kamsalamander** stelt de aanleg van lijnvormige, verbindende elementen voor: dit kunnen vochtige oeverzones, heggen, houtkanten, bosranden, bermen, ruige bermen, ... zijn (ANB, 2018). Dit is nuttig overal binnen het actueel relevant potentieel leefgebied (zie bijlagen). Zones binnen de habitatrichtlijngebieden waarvoor doelstellingen opgenomen zijn met betrekking tot te creëren/te versterken verbindingen verdienen prioriteit:

- BE2100016 - Klein en Groot Schietveld, BE2101437 - De Maatjes, Wuustwezelheide en Groot Schietveld
- BE2200041 - Jekervallei en bovenloop van de Demervallei: Deelgebied 7 - Pomperik-Dorpsbeemden + Deelgebied 6 – De Kevie
- BE2300006 - Schelde- en Durme-estuarium van de Nederlandse grens tot Gent
- BE2300044 - Bossen van het zuidoosten van de Zandleemstreek
- BE2500003 - West-Vlaams Heuvelland.

Ook het versterken en verbinden van actuele relictpopulaties van **knoflookpad** is noodzakelijk om de huidige populaties duurzaam in stand te houden. Hiervoor is de ontwikkeling van een continue corridor langs de Slangebeek en Roosterbeek noodzakelijk. Deze functionele verbinding loopt tussen het Welleke, de Ballewijers, het natuurreservaat Slangebeekbron en zo verder tot aan de Teut. Verder stroomopwaarts is het herstellen van de verbinding met de plas van Kelchterhoef wenselijk (ANB, 2016). Deze gebieden situeren zich in deelgebied 3 van het habitatrichtlijngebied BE2200031 Valleien van de Laambeek, Zonderikbeek, Slangebeek en Roosterbeek met vijvergebieden en heiden. Bijgevolg komen de oevers van de Slangebeek en Roosterbeek binnen deelgebied 3 van het habitatrichtlijngebied BE2200031 prioritair in aanmerking.

Binnen de looptijd van het SBP voor de **vroedmeesterpad** ligt de focus op het versterken van de populaties. Bij de opmaak van het programma waren de aantallen zo laag dat deze weinig aanleiding/stimulans geven tot migratie. Op (middel)lange termijn zijn verbindingen wel noodzakelijk, zodat ze klaar liggen eenmaal de soort gaat migreren. Het gaat hierbij niet enkel om grote verbindingen, maar ook over verbindingen op korte afstand tussen de verschillende populaties binnen een metapopulatie (ANB, 2017). Om alle opportuniteiten te benutten komen alle oeverzones binnen het actueel relevant potentieel leefgebied van de soort (zie bijlagen) hiervoor in aanmerking.

2.3 Oeverzones als ecologische verbinding

De resultaten van het Gobelijn-project (Smets & Stevens, 2019) kunnen een inspiratiebron zijn, maar kunnen ons inziens geen kant-en-klare vertrekbasis vormen voor het aanduiden van prioritaire oeverzones voor ecologische verbinding. Dit omwille van de in het rapport vermelde bevindingen die erop wijzen dat de gevolgde methodologie en de eruit verkregen GIS-lagen hiervoor niet geschikt zijn:

- De GBN-kaart toont waar het groenblauw netwerk (GBN) in Vlaanderen aan veel of weinig beoogde ecosysteefuncties bijdraagt. Op die manier wordt de multifunctionaliteit van de open ruimte zichtbaar gemaakt. Gebieden met weinig multifunctionaliteit zijn daarom niet minder waardevol, mogelijks dragen ze bij aan één heel belangrijke functie.
- De kaarten geven geen zwart-wit beeld van het GBN en **zijn niet geschikt voor een (beleidsmatige) afbakening van het groenblauw netwerk**. De kaarten geven een beeld van waar er kansen liggen voor de ontwikkeling, het versterken of de bescherming van het GBN.
- Het kaartmateriaal is ontwikkeld voor analyses op schaal Vlaanderen. De vorm, inrichting en het beheer van een groenblauw netwerk zijn sterk afhankelijk van de lokale context en

de beoogde doelstellingen. Bovendien kunnen een aantal functies van natuur, zoals esthetiek of relationele waarde, moeilijk op schaal Vlaanderen in kaart gebracht worden.

- De benodigde datalagen bleken niet steeds beschikbaar of up-to-date te zijn om alle aspecten van het GBN te capteren.

Wat is wel voorhanden?

Er zijn beleidsmatig al zones aangeduid om ecologische verbindingen te realiseren: de natuurverwevingsgebieden aangeduid in het kader van Vlaams Ecologisch Netwerk en de natuurverbindingsgebieden van provinciale of gemeentelijke structuurplannen.

Ook in het soortenbeschermingsprogramma van otter zijn migratieknelpunten in kaart gebracht. We stellen voor om knelpunten voor natuurverbindingen en leefgebied, zie bijlage 1, op te nemen. De aanvullingen vanuit de andere bovenvermelde soortenbeschermingsprogramma's vallen in feite ook alle onder de ecologisch verbindende functie van waterlopen.

3. Opmerking bij methodologie uit Van Onsem *et al.* (2022)

Hoofdstuk 4 in Van Onsem hanteert een verschillende methodologie afhankelijk van de functie van de oeverzone die de zone moet vervullen. De focus ligt enerzijds op het bufferen van nutriënten, anderzijds op structuurherstel. In het hier gestelde kader valt het tweede luik buiten beschouwing. Dit neemt niet weg dat er trajecten kunnen zijn waar zowel stikstofopvang, fosforopvang als structuurherstel wenselijk is. We merken op dat deze combinatie kan leiden tot een verschillende breedte van de oeverzone binnen één landbouwgebruiksperceel, ongeacht het landgebruik. Met name als voor hydromorfologisch herstel in meanderende trajecten de volledige meanderbreedte als bufferzone gewenst is.

Conclusie

De Vlaamse Milieumaatschappij heeft in 2022 een ruimtelijk afwegingskader voor de prioritering van oeverzones langs waterlopen uitgewerkt. Dit afwegingskader steunt op een grondige studie, begeleid door een projectgroep waarin naast het INBO ook de andere water- en natuurbeheerders vertegenwoordigd waren. Dit afwegingskader en de bijhorende kaarten vormen een goede basis om prioritaire zones voor nutriëntenbuffering af te bakenen.

De VMM is bereid om aanvullende insteken vanuit het INBO te implementeren in de huidige kaarten en een eventuele GIS-tool in de toekomst. In deze nota geven we aan voor welke habitattypen de ambities hoger mogen liggen en welke prioritaire acties uit soortenbeschermingsplannen geïntegreerd kunnen worden. Het gaat dan over soorten die gebaat zijn met natte natuurverbindingen.

Daarnaast blijven de reeds aangeduide natuurverbindings- en verwevingsgebieden een richtinggevend kader voor de prioritering van waterlopen in functie van natuurverbinding.

Referenties

ANB (2015). Soortenbeschermingsprogramma voor de Europese bever (*Castor fiber*) in Vlaanderen. Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (2016). Soortenbeschermingsprogramma voor de knoflookpad. Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (2017). Soortenbeschermingsprogramma voor de vroedmeesterpad (*Alytes obstetricans*). Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (2018). Ontwerp-Soortenbeschermingsprogramma voor de kamsalamander (*Triturus cristatus*). Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (2018). Soortenbeschermingsprogramma voor de boomkikker (*Hyla arborea*). Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (2022). Soortenbeschermingsprogramma voor de Europese otter (*Lutra lutra*) in Vlaanderen. Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (2023). Voorlopige zoekzones instandhoudingsdoelen Natura 2000 Versie 0.2 ('verkleinde') Zoekzones. Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

ANB (in prep.) Soortenbeschermingsprogramma voor de Europese otter (*Lutra lutra*) in Vlaanderen. Agentschap Natuur en Bos, Brussel.

De Bruyn L., Belpaire C., De Knijf G., Gyselings R., Lommelen E., Maes D., Packet J., Speybroeck J., Thomaes A., Van Den Berge K., Vanden Borre J., Van Landuyt W., Vermeersch G. & Vriens L. (2019). Advies over indicatorsoorten voor beheerovereenkomsten. Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO.A.3797). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

De Nocker L., Joris I., Janssen L., Smolders R., Van Roy D., Vandecasteele B., Meiresonne L., Van der Aa B., De Vos B., De Keersmaeker L., Vandekerkhove K., Gerard M., Backx H., Van Ballaer B., van Hove D., Meire P., Van Huylenbroeck G. & Bervoets K. (2007). Multifunctionaliteit van overstromingsgebieden: wetenschappelijke bepaling van de impact van waterberging op natuur, bos en landbouw. Eindrapport. Studie uitgevoerd in opdracht van VMM: Vito, Mol. 2007/IMS/R/333. 259 p.

Huysentruyt F. (2022). Advies over de staat van instandhouding van de bever (*Castor fiber*) in Vlaanderen. Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Nr. INBO.A.4329. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel

Smets J. & Stevens M. (2019). Gobelin rapport N° 2: Groenblauwe netwerken in Vlaanderen - Methode voor monitoring, uitgevoerd in opdracht van het Vlaams Planbureau voor Omgeving. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2019 (46). INBO, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

Van Den Berge K., Gouwy J. & Berlengee F. (2019). De otter (*Lutra lutra*) in Vlaanderen. State of the art anno 2019. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2019 (60). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. DOI: doi.org/10.21436/inbor.17353337

Van Onsem (red.) (2022). Ruimtelijk afwegingskader oeverzones. Functiebepaling, prioritering en ontwerp van oeverzones langs waterlopen. Projectgroep visievorming oeverzones. Versie 13/10/2022. Vlaamse Milieumaatschappij.

Vlaamse overheid (2022). Vlaams klimaatadaptatieplan. Vlaanderen wapenen tegen de klimaatverandering. Departement Omgeving. D/2022/3241/266, Brussel.

Wouters J., Herr C. & Denys L. (2022). Advies over de doorvertaling/validatie van de vegetatietypes uit De Nocker et al. (2007) naar Natura 2000-habitattypes (Adviezen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek; nr. INBO.A.4416). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Bijlage 1

INBO.D.4529_bijlage1: Deze GIS-shapefile hoort bij de ontsnipperingsmaatregelen waterlopen en natuurverbindingen in het SBP Otter. Records met 'natuurverbinding' en/of 'leefgebied' in kolom 'knelpunt' zijn relevant voor de aanleg van oeverzones met verbindende functie.

Bijlage 2

De aquatische Natura 2000-habitattypen en de overstromings- en eutrofiëringsgevoelige Natura 2000-habitattypen of regionaal beschermde biotopen kunnen geselecteerd worden uit de GIS-laag van de stilstaande wateren ([watervlakken](#)) en/of [habitatkaart](#) of combinatie van beide.

De voorlopige zoekzones (ANB, 2023) zijn downloadbaar op de [datavindplaats](#) van de Vlaamse overheid.

Bijlage 3

Van de GIS-shapefiles en fileGeodatabase in het [Downloadpakket](#) van de ARPL-kaarten zijn volgende shapefiles relevant: de habitatrictlijnsoorten kamsalamander, boomkikker, knoflookpad en vroedmeesterpad en de habitattypische soorten beekrombout en bosbeekjuffer.